

■ Den 16 september 1915 skriver Franz Kafka i dagboken:

»En ny huvudvärk av hittills okänt slag. Ett kort smärtsamt stick över höger öga. I förmiddags för första gången, sedan dess oftare.«

Kafkas dagböcker kan läsas som en fortlöpande sjukjournal. Han bokför noga alla sina symtom genom åren; oftast återkommande är anteckningar om sömnlöshet och huvudvärk. Eftersom dagboken påbörjades 1909, då Kafka var 26 år gammal, vet vi inte så mycket om förhistorien, men i ett brev från 1907 omnämns huvudvärk, förmodligen en relativt lindrig migrän som inte sätter några spår i brev och dagböcker förrän fyra år senare, hösten 1911.

Den 4 oktober 1911 antecknar Kafka i dagboken:

»I går före insomnandet hade jag till vänster uppe i huvudet en fladdrande kylig liten låga. Över mitt vänstra öga har en spänning redan gjort sig hemmastadd.«

Vid samma tidpunkt beskriver Kafka också »en vertikalt gående smärta i huvudet över näsroten som av ett alltför skarpt inpressat pannveck«. Den 9 oktober skriver han att det känns som om en kniv skär tunna hinnor ur hjärnan.

Från nyåret 1913 förvärras situationen dramatiskt; smärtorna beskrivs nu som fruktansvärda, outhärdliga:

»Huvudvärken gick fram som en såg genom mig.« I december 1914 beskriver han sig som »ett monster av sömnlöshet och huvudvärk«. Huvudvärken är periodisk, vissa dagar outhärdlig, andra dagar så svår att »jag lidit martyrliknande kval«. I september 1915 lokaliseras huvudvärken till smärtsamma stick över höger öga.

Syntombilden beskrivs så tydligt att det mesta tyder på att Kafka led av Hortons huvudvärk, »cluster headache«. Denna iakttagelse återfinns inte i Kafkalitteraturen. I den stora kritiska utgåvan av Kafkas skrifter [1] finns ingen kommentar till dagboksanteckningen i september 1915, inte heller i Reiner Stachs nyutgivna monumentalbiografi, som på 672 sidor behandlar de kritiska huvudvärksåren 1910–1915 [2]. Man har antagligen utgått ifrån att Kafka led av migrän, men Hortons huvudvärk skiljer sig på många sätt från detta sjukdomstillstånd.

Hortons huvudvärk, diagnostiserad av den amerikanske läkaren Bayard Taylor Horton i slutet av 1930-talet, debuterar övervägande hos manliga pati-

enter i 20–40-årsåldern (i Kafkas fall i 30-årsåldern). Symtomen består av korta, intensiva attacker av värk i trakten av ena ögat, vanligen periodiskt återkommande med exakt samma lokalisation varje gång. I 15 procent av fallen kan värken växla sida mellan besvärperioderna.

Diagnosen Hortons huvudvärk vilar i första hand på smärtans lokalisation, intensitet och karaktär. Värken upplevs som ytterst intensiv, outhärdlig, enligt vissa patienter en smärta jämförbar med den vid njurstensanfall. Patienter kan beskriva smärtan mycket målande: »Det känns som om en kniv sticks in i ögat.«

Kafkas vän Max Brod återger i sin Kafkabiografi Kafkas egen beskrivning:

»Som en glasruta måste känna det i den punkt där den brister.«

Smärtan är så svår att den kan göra patienter desperata, självmordsbenägna. I Kafkas dagböcker från dessa år är självmordstankar ett återkommande tema.

Den 21 mars 1915 skriver Kafka i brev till fästmön Felice Bauer att han ägnar förmiddagarna åt att »bokstavligen sitta och vagga mitt värkande huvud i händerna«. Också denna rastlöshet under anfällen är typisk för Hortonpatienten.

terna. De kan i allmänhet inte ligga ner under värken, de blir ofta rastlösa och går upp och vankar av och an under anfallen.

Sömlösheten kan eventuellt också höra till symtombilden, även om dessa besvär är något mer svårtolkade. Hortons huvudvärk har i senare forskning kopplats till kroppens rytmreglering, insöndringen av sömnhormonet melatonin från tallkottkörteln, som enligt svenska undersökningar visat sig vara störd vid Hortons huvudvärk. Anfallen kommer ofta som en markör för kroppens »biologiska klocka« i samband med vissa årstider, särskilt höst och vår (i Kafkas dagböcker är höstarna särskilt svåra).

I augusti 1917 fick Kafka en svår blodstörtning, tbc konstaterades. Efter denna händelse inträffade en lindring. Kafka beskriver sömlösheten och huvudvärken som »borttvättade«. Av brev och dagböcker framgår att huvudvärk och sömlöshet återkom under hans sista levnadsår i början av 1920-talet, dock inte i samma virulenta form som under krisåren 1913–1917.

De bisymtom som hör ihop med Hortons huvudvärk – rodnad av ögonvitan, tårflöde, täppt eller rinnande näsa, svettning etc – skriver Kafka ingenting om, men helhetsbilden stämmer enligt de diagnostiska kriterier som har fastställts för Hortons huvudvärk. Anfallens duration går inte exakt att utläsa, men att det till skillnad från migrän rör sig om Hortonvärkens kortare anfall framgår av flera anteckningar om attacker på förmiddagarna som sedan släpper. Ett migränanfall kan sitta i från många timmar till ett par dagar och »tvättas« inte heller bort av en blodstörtning.

Differentialdiagnostiskt kan man också möjligen överväga trigeminus-

Till vänster Zlatá Ulická, den gata i Prag där Kafka bodde under en period av sitt liv.

Nedan ett tidigt passfotografi.

neuralgi, men denna diagnos är av flera skäl föga sannolik.

En ny infallsvinkel till Kafkas litterära skapande kan insikten att Kafkas huvudvärk var något mycket mer dramatiskt än en relativt uthärdlig migrän ge. Under de år då Kafka led av återkommande smärtattacker förekommer ofta i dagboken och i de litterära texterna fantasier om svåra smärttillstånd, tydligast i novellen »I straffkolonien« från hösten 1914, som ingående och kliniskt beskriver en tortyrmaskin som genomborrar dödsdomda med nålar.

Under huvudvärksåren beskriver Kafka ofta tortyrliknande upplevelser. Han fantiserar om bästa stället att sticka en kniv genom halsen. Josef K i »Processen« avrättas med slaktarkniv, hans väktare pryglas med piska i en dygnslång tortyr. Gregor Samsa, skalbaggen i »Förvandlingen«, torteras till döds av fadern, knivmord och blödande sår förekommer i andra noveller.

I produktionen före 1913 – dvs ungdomsnovellerna, debutboken »Betrachtung« från 1912, genombrottsnovellen »Das Urteil«, romanen »Den försvunne« (av Max Brod kallad »Amerika«) – förekommer inte sådana inlevelser i svå-

ra smärttillstånd (ofta i Kafkalitteraturen förväxlade med sadism eller sadomasochism), inte heller i produktionen efter augusti 1917, romanen »Slottet« och de sista novellerna.

Smärtfantasierna, tortyrseanserna, är koncentrerade under åren mellan 1913 och 1917. Att giljotineras under franska revolutionen, att bli överkörd och styckad av ett tåg, att plåga en häst med vassa sporrar, att skäras i bitar av en slaktare, att släpas blödande i en halssnara rakt igenom ett hus och kastas ut på taket som en köttslamsa – sådana fantasier är i stort sett som »borttvättade« efter 1917.

Kafkas sätt att uthärda de svåra smärttillstånden, att skaffa sig en smula psykisk lindring, var kanske att leva sig in i ännu värre smärttillstånd. Delinkventens lidande i straffkoloniens tortyrmaskin var i varje fall värre än den egna plågan.

»Den enda verkliga, ovedersägliga sanningen är fysisk smärta«, skriver Kafka i ett brev 1922. Då kunde han också med tillbakablickande ironi beskriva sig som en »huvudvärksspecialist«. Men på Kafkas tid var ju Hortons huvudvärk ett okänt begrepp. En läkare han konsulterade 1916 ställde diagnosen »extrem nervositet« och beordrade vila, hälsosam kost och promenader.

Torsten Ekblom
författare, fil dr, Uppsala

Karl Ekblom
docent, överläkare,
neurologiska kliniken,
Huddinge Universitetssjukhus

Referenser

1. Kafka F. Tagebücher. Kritische Aufgabe. Frankfurt-am-Main: S Fischer; 1990.
2. Stachs R. Kafka – Die Jahre der Entscheidungen. Frankfurt-am-Main: S Fischer; 2002.